

At tilegne sig det skrevne sprog uformelt i samspil med læsende og skrivende omgivelser

Ragnhild Söderbergh
Lunds Universitet (emeritus)

E-mail: ragnhild.soderbergh@tele2.se

Abstrakt

Formålet med dette indlæg er at opfordre og inspirere til nærlæsning af min bog *Læse skrive, tale. Barnet erobrer sproget* (Akademisk Forlag 2011) og den dér gennemgåede litteratur, og til at foretage mere forskning på området tidlig læsning. Jeg vil her blot antyde nogle mulige veje.

Med udgangspunkt i det faktum, at barnet fra sine spæde år kan tilegne sig det skrevne sprog uden formel undervisning, og efter en gennemgang af fremgangsmåder og barnets respons, følger fire afsnit:

- Om tosproget læsning
- Om døve børns læsning
- Om læsningens indvirkning på sprogudviklingen
- Om tidlig læsning i relation til skolepræstationer

I afsnittet om barnets respons ser jeg også på kodebrydning og metasproglige kommentarer.

I henvisningerne er kun medtaget de arbejder, der er nævnt her i teksten. Den interesserede læser henvises i øvrigt til den fyldige litteraturliste i min bog.

Udgangspunkt og fremgangsmåde

Børn kan lære sig det skrevne sprog fra sine spæde år, i samme alder og på samme måde, som det lærer sig det talte sprog: i samspil med talende, læsende og skrivende mennesker. De kan uden formel undervisning tilegne sig det skrevne sprogs pragmatik (hvordan man anvender det skrevne sprog), dets semantik (betydningsindhold), dets grammatik (skriftens struktur, det skrevne sprogs morfologi og syntaks) og dets stilistik (Söderbergh 2011 s. 70-74; 93-97).

For at rette barnets opmærksomhed mod det skrevne sprog og tydeliggøre det, kan læse- og skrivekyndige personer skrive og præsentere ord, der betegner væsener, ting og fænomener, som er velkendte og interessante for barnet: nære og kære personer,

kæledyr, legetøj og andre ejendele, mad, tøj og ting i nærmiljøet. Ordene skrives på kort.

Præsentationen sker mundtligt, med tilbagevendende ord og udtryk, som indpakker det præsenterede ord X (fx 'Se! Her står der X'). Det præsenterede ord udtales tydeligt, og den mundtlige præsentation støttes ved at pege på kortet eller holde det op (gerne fysisk tæt på det fænomen, ordet betegner, og desto tydeligere, jo mindre barnet er). Tonefald, prosodi og mimik er vigtige - med stemme og minespil signalerer man emotionelt sin interesse for det man taler om, og sin glæde ved at dele det med barnet (Söderbergh 2011 s. 80 ff.).

Denne fremgangsmåde svarer helt til den såkaldte 'kigge-pege-benævne-leg', som er almindelig, når små børn lærer sig ord i det talte sprog (ibid. S. 28-30). Her vil jeg gerne henvise til en anden præsentation ved dette symposium, nemlig Kristina Nilsson Björkenstam, Lisa Gustavsson og Mats Wirén 'Multimodal synkroni i tidlig ordindlæring', dog med tilføjelsen af det emotionelle udtryk (Söderbergh 1993; Söderbergh and Bredvad-Jensen 1987).

I takt med at barnet gennem ordkortene bliver stadig mere opmærksom på skriftsprog, kan man udnytte trykt tekst i omgivelserne som barnet forstår, og gøre opmærksom på den (Söderbergh 2011 s. 55-59).

Gennem fælles højtlesning af bøger – fra enkle pegebøger til stadig mere ordrige tekster, vokser barnets erfaring og fortrolighed med skriftsproget (Söderbergh 2011 s. 67-70).

Barnets respons

Under samspillet om skrevne ord og tekster opdager barnet, at skrevne ord svarer til talte ord og omvendt. Barnet peger på teksten og kigger appellerende op på den voksne eller siger: 'Hvad står der der?' Eller det beder om, at man skriver det viste ord.

Fra helhed til del

Barnets opfattelse af de skrevne ords ydre form forandres gradvis: fra helheder til kombinationer af gentagne delstrukturer (Söderbergh 2011 s. 104-108). Barnet viser sine iagttagelser ved at pege og kommentere. I alfabetiske skriftsprog fører dette til en indsigt i, hvordan grafem ('bogstav') forholder sig til fonem ('lyd') (Söderbergh 2011 s. 108-118), den såkaldte kodebrydning.

Kodebrydningen ...

... varierer, alt efter på hvilket sprog barnet lærer sig at læse (Söderbergh 2011 s. 108-127). Spansk har et mønster som adskiller sig fra svensk eller engelsk, som igen

adskiller sig indbyrdes. I svensk med mange bøjningsendelser er ordets slutmorfem en vigtig indgangsport til at bryde koden for de børn, som lærer at læse på et tidspunkt, hvor de er begyndt at beherske talesprogets endelser (ibid. S. 108-114). I spansk, som ikke har sådanne endelser, men har en klar stavelsesstruktur, synes det at være kontrasterende stavelser, der igangsætter kodebrydningen. Marianne, som lærer sig at læse parallelt på engelsk og spansk, bryder koden på denne måde. Al Past skriver: '... she could read almost any Spanish word if it were uncovered for her a syllable at a time' (Söderbergh 2011 s. 120).

En grundig sammenlignende analyse af, hvordan kodebrydningen foregår i ortografisk regelmæssige ('lydrette') skriftsprog som det finske, ortografisk uregelmæssige som det danske og engelske og i morfologisk forskelligt opbyggede sprog savnes og burde gennemføres.

Metalingvistiske kommentarer

I sin bog om børnesprog (Jespersen 1916/1923) fremhæver Otto Jespersen børns tidlige sproglige bevidsthed, som de kan give udtryk for gennem kommentarer til og spørgsmål om ord og udtryk, deres betydning og form. Med samspil omkring skrevne tekster bliver dette endnu mere mærkbart. Skriftens synlighed og permanens gør sådanne iagttagelser lettere at foretage og dele. Børns metalingvistiske kommentarer til forhold i det skrevne sprog kan give os en dybere indsigt i deres sproglige bevidsthed og er værd at undersøge mere systematisk.

Tosproget læsning

Tidlig læsning på to sprog samtidig er blevet studeret og har vist sig at støtte den tosproglige udvikling. En pioner på området var Theodore Andersson (Andersson 1977), og arbejdet med hans og Robert Lados elever bliver gennemgået i Söderbergh 2011 s. 120-122.

Den store indvandring til Sverige de senere år har givet gode muligheder for eksperimenter med tidlig læsning og skrivning på svensk parallelt med modersmålet og undersøgelser af effekten på udviklingen i begge sprog.

Døve børns læsning

Et andet vigtigt felt at udforske er, hvordan døve børn kan lære sig at læse et for dem fremmed sprog – nemlig omgivelsernes talte sprog i skriftlig form – gennem formidling i tegn af en tegnsprogskyndig person, og hvordan dette kan påvirke deres sprogudvikling (Söderbergh 2011 s. 134-136). Svært høreskadede som taler, har fået deres ordforråd udvidet og deres udtalen forbedret. Hos dem forekommer der også kodebrydning, som dog tager betydelig længere tid end for normalt hørende børn (Söderbergh 2011 s. 135). Men helt døve børn kan også tilegne sig skrevet sprog (ibid. s. 136-138). Processen er dog endnu ikke beskrevet. Det vil kræve tegnsprogskyndige forskere.

Læsningens indvirkning på sprogudviklingen

Vi har allerede været inde på dette spørgsmål, når det gælder døve og tosprogede børn. Hvordan tidlig uformel læsning og skrivning påvirker og udvikler sproget – både det talte og skrevne – hos *etsprogede børn* har Margaret M. Clark undersøgt for engelsksprogede børns vedkommende i et studie (Söderbergh 2011 s. 74-79). Hun har specielt set på artikulation, ordforråd, sætningsopbygning og stil. Det er påtrængende også at få undersøgt dette for svensks [og dansks!] vedkommende.

Tidlig læsning i forhold til skolepræstationer

De såkaldte Pisa-undersøgelser har vist stadig nedadgående resultater for svenske elever i bl.a. læseforståelse, matematik og naturvidenskab. Virkelig læsebeherskelse indebærer altid læseforståelse. Med den tidlige uformelle læsning, som vi her har beskæftiget os med, bliver det skrevne ord fra den allerførste begyndelse knyttet til ord, som barnet forstår, og som betegner interessante væsner, ting og foreteelser i barnets virkelige verden. Forståelsen er det primære. Ud fra meningsfulde tekster drager barnet selv konklusioner om form og tegn. I skoleuddannelsen er læseforståelsen helt central: man skal kunne læse og forstå de tekster, som formidler kundskaber og viden i matematik, naturvidenskab og andre fag.

En længdeundersøgelse af de tidlige læseseres skoleresultater og andre præstationer vil have stor interesse. En sådan undersøgelse ville også vise, om de tidlige læsere med alderen bibeholder deres interesse for at læse bøger.

Henvisninger

Andersson, T. 1977: *A Guide to Family Reading in Two Languages, The Preschool Years*. NCE

Jespersen, O. 1923: *Børnesprog*. Gyldendals Boghandel. København

Nilsson Björkenstam, K., Gustavsson, L. og Wiren, M. 2013: Multimodal synkroni i tidlig ordinlärning. *PERILUS*

Söderbergh, R. 2011: *LÆSE. SKRIVE, TALE. Barnet erobrer sproget. Akademisk Forlag. København*

Söderbergh, R. 1993: Språk och kroppsspråk i samtalet barn-vuxen. *Dansk audiologopædi*. Dec. 1993. 106-113

Söderbergh, R. and Bredvad-Jensen, A-Chr. 1987: A Dialogue Model and its Application in a Free Play Situation. *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 6. 369-394

